AN ANALYSIS OF THE VIEWS OF THE JAFARI SCHOLAR TUSI ON QIYAS IN HIS WORK AL-UDDA

Amir Kahayev[1]

UDC: 297.18.
LBC: 86.38; 86.39
HoS: 32
DOI: 10.33864/2790-0037.2024.v5.i3.5-15

Keywords:

Usul al-Fiqh,
Tusi,
Al-Udda,
Qiyas,
Jafari

ABSTRACT

Tusi argues that qiyas is not a religious proof and that rational deduction should be preferred over qiyas. He emphasizes that qiyas expresses assumptions and causes contradictions, and therefore, it should not be accepted as evidence in religious rulings. Tusi asserts that qiyas cannot be a valid proof and that religious rulings should be based on clear textual evidence. In this context, he discusses the arguments of both those who accept qiyas and those who reject it, stating that qiyas, being based on assumptions and probabilities, can lead to erroneous conclusions. He also argues that some verses cited as evidence for the validity of qiyas cannot be considered as proof, and that there are strong evidences showing that the use of qiyas is impermissible. Tusi critiques the narrations and opinions relied upon by the proponents of qiyas and asserts that applying qiyas solely based on the apparent meaning of the nass is incorrect. Over time, the stance of the Jafari school on qiyas weakened, and through scholars such as Muhaqqiq al-Hilli and Ibn al-Mutahhar al-Hilli, it evolved into a concept of ijtihad parallel to that of other schools. The article also evaluates the reasons for rejecting qiyas, especially the attitudes of the Imamiya and other schools toward qiyas, and presents the critiques that Tusi raised on this matter. It discusses how qiyas was debated among the Companions and Mujtahids in the past, with examples provided.

[1]. Lecturer, Department of Languages and Social Studies, Azerbaijan Institute of Theology; Baku, Azerbaijan
E-mail: amirkahayev@ait.edu.az
https://orcid.org/0000-0002-1162-3735

To cite this article: Kahayev, A. [2024]. An Analysis of the Views of the Jafari Scholar Tusi on Qiyas in His Work Al-Udda. *History of Science journal, 5(3)*, pp.5-15.
https://doi.org/10.33864/2790-0037.2024.v5.i3.5-15

Article history:
Received: 12.03.2024
Accepted: 24.08.2024

AcademyGate Publishing
p-ISSN 2790-0029; e-ISSN 2790-0037

CƏFƏRİ ALİM TUSİNİN ƏL-UDDƏ ADLI ƏSƏRİNDƏKİ QİYAS İLƏ ƏLAQƏLİ GÖRÜŞLƏRİNİN TƏHLİLİ

Əmir Kahayev[1]

UOT: 297.18.
KBT: 86.38; 86.39
HoS: 32
DOI: 10.33864/2790-0037.2024.v5.i3.5-15

Açar sözlər:

Fiqh üsulu,
Tusi,
Əl-Uddə,
Qiyas,
Cəfəri

ANNOTASİYA

Tusi, qiyasın dini dəlil olmadığını bildirir və əqli istidlalın qiyasdan üstün olduğunu ifadə edir. O, qiyasın zənn ifadə etdiyini və birbirinə zidd hökmlərə səbəb olduğu üçün dini məsələlərdə dəlil olaraq qəbul edilməsinin düzgün olmadığını vurğulayır. Tusi, qiyasın dəlil ola bilməyəcəyini ifadə edərkən, şəriət hökmlərinin kəsin nəqli dəlillərə əsaslanması gərəkdiyini bildirir. Bu kontekstdə, qiyası qəbul edənlərlə qəbul etməyənlərin dəlillərini müzakirə edir və qiyasın zənn, ehtimal bildirməsi səbəbi ilə səhv nəticələrə gətirib çıxara biləcəyini ifadə edir. Həmçinin, qiyasın dəlil ola biləcəyinə dair göstərilən bəzi ayələrin bu konteksdə olmadığını və qiyasla əməlin caiz olmadığına dair güclü dəlillərin olduğunu irəli sürür. Tusi, qiyası qəbul edənlərin əsaslandığı rəvayətləri və görüşləri tənqid edir, qiyasın yalnız nassın zahirinə əsasən tətbiq edilməsinin doğru olmadığını qeyd edir. Cəfəri məzhəbinin qiyas mövzusuna bu şəkildə baxışı zamanla zəifləyib, Muhəqqiq əl-Hilli və İbnul-Mutahhar əl-Hilli kimi alimlər sayəsində başqa məzhəblərlə paralel bir ictihad anlayışına çevrilmişdir. Məqalədə həmçinin qiyasın qəbul edilməməsinin səbəbləri, xüsusilə İmamiyyə və digər məzhəblərin qiyasa qarşı mövqeləri dəyərləndirilmiş və Tusinin bu mövzudakı tənqidləri qeyd edilmişdir. Qiyasın səhabə və müctəhidlər arasında necə müzakirə edildiyi nümunələrlə verilmişdir.

[1]. Dillər və ictimai fənlər kafedrasının müəllimi, Azərbaycan İlahiyyat İnstitutu; Bakı, Azərbaycan
E-mail: amirkahayev@ait.edu.az
https://orcid.org/0000-0002-1162-3735
Məqaləyə istinad: Kahayev, Ə. [2024]. Cəfəri Alim Tusinin əl-Uddə Adlı Əsərindəki Qiyas ilə Əlaqəli Görüşlərinin Təhlili. *History of Science jurnalı, 5(3),* səh.5-15.
https://doi.org/10.33864/2790-0037.2024.v5.i3.5-15

Məqalənin tarixçəsi:
Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 12.03.2024
Təkrar işlənməyə göndərilmişdir: 22.04.2024
Çapa qəbul edilmişdir: 24.08.2024

АНАЛИЗ ВЗГЛЯДОВ ДЖАФАРИТСКОГО УЧЁНОГО ТУСИ КАСАЮЩИХСЯ КИЯСА В ЕГО ПРОИЗВЕДЕНИИ ЭЛ-УДДА

Амир Кахаев[1]

УДК: 297.18.
ББК: 86.38; 86.39
HoS: 32
DOI: 10.33864/2790-0037.2024.v5.i3.5-15

Ключевые слова:

Усуль аль-фикх,
Туси,
Эл-Удда,
Кияс,
Джафаритский мазхаб.

АННОТАЦИЯ

Туси утверждает, что киас не является религиозным доказательством и что разумные умозаключения должны быть предпочтительнее киаса. Он подчеркивает, что киас выражает предположения и вызывает противоречия, поэтому его нельзя принимать как доказательство в религиозных установлениях. Туси утверждает, что киас не может быть доказательством, и что религиозные постановления должны основываться на ясных текстах. В этом контексте он обсуждает доказательства как тех, кто принимает киас, так и тех, кто его отвергает, отмечая, что киас, основанный на предположениях и вероятностях, может привести к ошибочным результатам. Он также утверждает, что некоторые аяты, приведенные как доказательства возможного применения киаса, не могут быть приняты в качестве доказательства, и что есть веские доказательства того, что применение киаса недопустимо. Туси критикует риваяты и мнения, на которые опираются сторонники кияса, и утверждает, что применение кияса только к внешнему смыслу насса неправильно. Позиция джъафаритского мазхаба по вопросу киаса со временем ослабла, и благодаря таким ученым, как Мухаккик аль-Хилли и Ибн аль-Мутахар аль-Хилли, она эволюционировала в параллельную с другими мазхабами концепцию иджтихада. В статье также рассматриваются причины отказа от киаса, особенно отношение Имамийи и других мазхабов к киасу, а также представлены критические замечания Туси по этому поводу. Обсуждается, как в прошлом киас обсуждался среди сахабов и муджтахидов, с приведением примеров.

[1]. Преподаватель, кафедра языков и общественных наук, Азербайджанский институт теологии; Баку, Азербайджан.
E-mail: amirkahayev@ait.edu.az
https://orcid.org/0000-0002-1162-3735
Цитировать статью: Кахаев, А. [2024]. Анализ взглядов джафаритского учёного Туси касающихся кияса в его произведении Эл-Удда. *Журнал History of Science*, *5(3),* с.5-15.
https://doi.org/10.33864/2790-0037.2024.v5.i3.5-15

История статьи:
Статья поступила в редакцию: 12.03.2024
Отправлена на доработку: 22.04.2024
Принята для печати: 24.08.2024

AcademyGate Publishing
p-ISSN 2790-0029; e-ISSN 2790-0037

CA'FERÎ ÂLİMİ TÛSÎ'NİN EL-'UDDE ADLI ESERİNDEKİ KIYAS İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Amir Kahayev[1]

УДК: 297.18.
ББК: 86.38; 86.39
HoS: 32
DOI: 10.33864/2790-0037.2024.v5.i3.5-15

Anahtar Kelimeler:

Fıkh Usulü,
Tûsî,
el-Udde,
Kıyas,
Ca'ferî

ÖZ

Tûsî, kıyasın dini bir delil olmadığını savunmakta ve aklî istidlalin kıyasa tercih edilmesi gerektiğini belirtmektedir. O, kıyasın zan ifade ettiği ve çelişkilere neden olduğu için dinî hükümlerde bir delil olarak kabul edilmesinin doğru olmadığını vurgulamaktadır. Tûsî, kıyasın delil olamayacağını savunurken, şer'î hükümlerin kesin naklî delillere dayanması gerektiğini belirtmektedir. Bu bağlamda, kıyası kabul edenlerle beraber etmeyenlerin de delillerini tartışmakta ve kıyasın, zan ve ihtimaller üzerine kurulu olmasından ötürü hatalı sonuçlara yol açabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca, kıyasın geçerli olabileceğine dair gösterilen bazı ayetlerin delil olamayacağını ve kıyasla amelin caiz olmadığına dair güçlü delillerin bulunduğunu ileri sürmektedir. Tûsî kıyası kabul edenlerin öne sürdüğü rivayetleri ve görüşleri eleştirerek, kıyasın ancak nassın zahiriyle yapılabilecek bir uygulama olmadığını belirtmektedir. Ca'ferî mezhebinin kıyas konusundaki bu tutumu zamanla zayıflamış, Muhakkık el-Hillî ve İbnü'l-Mutahhar el-Hillî gibi âlimler sayesinde başka mezheplerle paralel bir ictihad anlayışına doğru evrilmiştir. Makalede aynı zamanda kıyasın kabul edilmeme gerekçeleri, özellikle İmâmiyye'nin ve diğer mezheplerin kıyasa karşı tutumları değerlendirilmiş, Tûsî'nin bu konuda ortaya koyduğu eleştiriler belirtilmiştir. Kıyasın geçmişte sahabe ve müctehidler arasında nasıl tartışıldığı örnekleriyle verilmiştir.

[1]. Dr., Diller ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü; Bakü, Azerbaycan
E-mail: amirkahayev@ait.edu.az
https://orcid.org/0000-0002-1162-3735
Makaleye referans: Kahayev, A. [2024]. Ca'ferî Âlimi Tûsî'nin el-'Udde Adlı Eserindeki Kıyas ile İlgili Görüşlerinin Değerlendirilmesi. *History of Science dergisi, 5(3),* c.5-15.
https://doi.org/10.33864/2790-0037.2024.v5.i3.5-15

Makalenin tarihçesi:
Makale editöre gönderildi: 12.03.2024
Yeniden işlenmek üzere gönderildi: 22.04.2024
Çapa kabul edildi: 24.08.2024

1.Giriş

Kıyası, (Tûsî kıyas bölümünde 649. sayfadan 719. sayfaya kadar Şerif Murtazâ'dan alıntı yapmıştır. Kıyasla alakalı naklettikleri çok az değişikler hariç Şerif Murtazâ'nın *Zerî'a* eserindeki metne benzemektedir. [Murtazâ, 1984 II, 673-791]) *makîsun aleyhteki hükmün aynısını makîsta da tespit etmektir*, şeklinde tanımlayan Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan et-Tûsî (öl. 460/1067), [Tûsî, 1417, II, 647] kıyasın dinde bir delil olmadığı hatta delil olarak kullanılmasının yasak olduğu görüşündedir. Çünkü kıyasla dinde amel edilmemiştir. Her ne kadar akıl kıyasın kullanılmasını caiz görse de, dinde bir delil olarak kullanılması için kesin bir naklî delile ihtiyaç vardır. [Tûsî, 1417, II, 8, 652; Kahraman, 2005, s.225]

Ca'ferî fıkhında kıyas ve re'y, şer'î hükümlerde sıkça hataya düşülen bir tahmin olarak kabul edilmekte, imamların varlığı, re'yin kullanımına yani ictihâd ve kıyasa engel görülmektedir. Bundan dolayı Ca'ferîler, hükümlerde ictihâd ve kıyası kabul etmemişlerdir. Onlara göre dinde ilk kıyas yapan İblis'tir; o, ateşle toprağı kıyas etmişti.

İmâmiyye'nin ictihâd ve kıyasa karşı olan bu tutumu İbn Ebî 'Akîl (İbn Ebî Âkil, IV/X. asrın ilk yarısının uleması arasında yer almaktadır) ve İbn Cüneyd el-İskâfî'nin (öl. 381/991), daha sonra da Şerif Murtazâ (öl. 436/1044) ve Tûsî'nin aklî istidlalî öne çıkaran yaklaşımlarıyla giderek zayıflamıştır. Fakat bu çekimserlik, yaklaşık dört asır sonra Muhakkık el-Hillî (öl. 675/1277) ve öğrencisi İbnü'l-Mutahhar el-Hillî'nin (öl. 726/1326), diğer mezheplerdeki teoriye oldukça yakın ictihâd anlayışını benimsemelerine kadar devam etmiştir. [Hakyemez, 2008, s.19-20, 21] Çünkü onlara göre re'y, ictihâd ve kıyas imamların varlığı için bir engel teşkil etmekteydi. Ancak bu fikrî ayrılığın imamet anlayışının tam anlamıyla benimsenmesinden itibaren son bulduğu görülmektedir. [Hakyemez, 2008, s.33]

2.Tûsî'nin Kıyası Kabul Etmeyenlerin Delillerini Değerlendirmesi

Tûsî eserinde kıyas konusunun başında kıyası kabul edenleri ve etmeyenleri kaydetmektedir. (Tûsî'nin eserinde ağırlıklı olarak işlediği konu kıyası kabul edenlerle etmeyenlerin görüşleridir. O eserinde sadece kıyasın şartlarını aslın, aslın hükmünün, fer'in ve asılla fer' arasındaki benzerlik vasfının belli olması şeklinde açıklamıştır. Bunun dışında asıl, fer', illet ve aslın hükmü ile ilgili şartları, illeti belirleme metotları, hikmet gibi konuları ele almamıştır) Kıyası kabul etmeyenler de kendi içlerinde ihtilaf etmişlerdir. Onlardan bir kısmı şer'î konuların tamamında kıyasın delil olamayacağını ve ahkâma dair konularda bir bilgi veremeyeceğini söylemişlerdir. Bunların kabul etmeme sebebi belki de kıyasın zan ifade etmesi veya kıyasla sabit olan hükümlerde çelişkinin meydana gelebileceğidir. Tûsî, bu düşüncede olanların kendi görüşlerini desteklemek için şöyle dediklerini belirtmektedir:

"Fer'in hem haram ifade eden asla hem de helal ifade eden başka bir asla benzerlik yönü (şebeh) olursa kıyası kabul edenler bu fer'i her iki asla da irca etmek zorundalar. Bu da bir şeyin hükmünün hem haram hem de helal olması anlamına gelir."

Tûsî'ye göre kıyası kabul edenler bu görüşe şöyle cevap verebilirler:

"Bir müctehid bu fer'i haram bildiren asla diğer bir müctehid de helal bildiren asla kıyas edebilir. Her ikisi de kendi ictihâdlarına göre hareket ederler. Burada çelişki söz konusu değildir. Şayet bir müctehid hükümleri farklı olan iki aslın ikisine de fer'in benzerlik yönünü tespit ederse o zaman bu iki kıyastan istediğini tercih etmekte muhayyerdir. Nitekim kefarette de durum böyledir. Burada da bir çelişki yoktur." [Tûsî, 1417, II, 656]

Müctehidlerin diğer bir kısmı ise asıldaki hükmün ne için sabit olduğu bilinemediği ve bu hususta bir delil ya da emare olmadığı için galibi zandan da bahsedilemeyeceğini söyleyenlerdir. Tûsî'ye göre böyle düşünenlerin başında Şeyh Müfîd (öl. 413/1022) gelmektedir. [Tûsî, 1417, II, 650-651] Şeyh Müfîd kıyas ve re'yin bilgi ifade etmediğini ve delil olamayacağını söylemektedir. [Müfîd, 1993, s.38, 43]

Âlimlerden bir kısmı da kıyasla ameli caiz görmekteler. Ancak yine bu âlimler şeriatın kıyası kabul etmeye uygun bir şekilde olmadığını ileri sürerek onu reddetmekteler. Bu görüş

Nazzâm'dan (öl. 231/845) naklolunmaktadır. [Tûsî, 1417, II, 651] Çünkü Yüce Allah birbirine benzer olaylara farklı hükümler koyarak ve birbirine benzemeyen olaylara da aynı hükmü bildirerek şeriatın kıyası kabul etmeye uygun olmadığını bildirmiş ve bize kıyasa başvurmayı yasaklamıştır. Mesela, hayızlı bir kadının orucu kaza etmesi gerekirken namazı kaza etmesi gerekli değildir. Hâlbuki namaz oruçtan daha evlâdır. Meninin çıkması guslü gerektirirken idrarın ve dışkının çıkması guslü gerektirmez. Hâlbuki meni bunlardan daha temizdir. Güzel bir cariyenin saçına bakmak mubah iken güzel olmayan bir hür kadının saçına bakmak haramdır. [Tûsî, 1417, II, 661] (Tûsî kıyası kabul etmemek için ileri sürülen bu yaklaşım tarzını doğru görmemektedir. Tûsî'nin bu yaklaşım tarzını eleştirisi için. [Tûsî, 1417, II, 661-662])

Zâhirîler'in bir kısmına göre de Allah'ın daha üstün delilleri beyan etmesi mümkün iken mükellefi seviyesi daha düşük olan delillerle sorumlu tutması caiz değildir. [Tûsî, 1417, II, 651] (Tûsî'nin bu görüşe itirazı için. [Tûsî, 1417, II, 663-664])

Kıyası kabul edenler de kıyas aklen mi yoksa naklen mi sabittir diye ihtilaf etmişlerdir. [Tûsî, 1417, II, 651] Onlardan az bir kısmı kıyasla amelin aklen vacip olduğunu diğer bir kısmı da naklen vacip olduğunu söylemektedirler. Tûsî ise bu iki görüşü de kabul etmemektedir. [Tûsî, 1417, II, 651]

Tûsî, kendi mezhebine göre kıyasın delil olmadığını söylerken bunu şu iki gerekçeye dayandırmaktadır:

1.Kıyasla amel şer'î delilin varlığına bağlıdır. Hâlbuki Kitap, mütevâtir sünnet ve icmâ'da kıyasla amelin caiz olduğuna dair bir delil yoktur. Bazı ayetlerin zahiri kıyasa delil olarak gösterilse de bu ayetler kıyasla amelin cevazına delalet etmemektedir. [Tûsî, 1417, II, 665; Kahraman, 2005, s.225]

2.Din kıyasla ameli yasaklamaktadır. Bu konuda en güçlü görüş hak üzere olan taifenin görüşüdür. Onların icmâ'ının delil olduğu kesindir. Çünkü bu icmâ hata etmesi imkânsız olan masum imamın görüşünü kapsamaktadır. Masum imamlar da kıyasın batıl olduğunda icmâ etmişlerdir. Hanefî ve Şâfiîler'in kıyası kabul ettiklerini nasıl biliyorsak, Ebû Ca'fer el-Bâkır (öl. 114/733 [?]) ve Ebû Abdullah es-Sâdık'ın (öl. 148/765) mezhebinde de kıyasın kabul edilmediğini bilmekteyiz. Bu iki imam fiil ve itikat konusunda hata etmeleri mümkün olmayan masum imamlardır ve bu sebeple görüşleri delildir. [Tûsî, 1417, II, 666-667; Kahraman, 2005, s.225]

Tûsî, İmâmiyye'nin kıyasın batıl olduğunu ispat için öne sürdüğü ayetlerin itiraza açık olmaları sebebiyle bu konuda delil olmadıklarını söylemektedir. Ona göre kıyasın delil olmayacağı imamların icmâ'ına dayanmaktadır.

Tûsî kıyası kabul etmeyenlerin *"Ey iman edenler, Allah'ın ve Peygamber'inin önüne geçmeyin…"*, [Hucurât, 49/1] *"Hakkında bilgin bulunmayan şeyin ardına düşme…"*, [İsrâ, 17/36] *"Muhakkak size, kötülüğü, hayâsızlığı, Allah'a karşı da bilmediğiniz şeyi söylemenizi emreder…"*, [Bakara, 2/169] *"Kitap'ta biz hiçbir şeyi eksik bırakmadık…"* [En'âm, 6/38] ve *"Bugün size dininizi ikmal ettim…"* [Mâide, 5/3] gibi ayetleri delil getirmelerini isabetli görmemekte ve bu ayetlere muhalifler itiraz edebilir diyerek onlar adına eleştiri yapmaktadır. [Tûsî, 1417, II, 657-658]

Kıyasın delil olduğuna dayanak olarak gösterilen *"Öyleyse bundan ders alın ey derin kavrayış sahipleri"* [Haşr, 59/2] gibi ayetlerin ve ilgili hadislerin delil olmadığını söyleyen Tûsî, bunlara itiraz etmiştir. Ona göre bu ayetin kıyasla hiçbir ilgisi yoktur. Ayet düşünmeyi, öğüt ve ibret almayı ifade etmektedir. Kıyası kullanan herkesin ibret aldığı söylenemez. Fakat akıbet ve ahireti tefekkür edenlerin ibret aldığı söylenebilir. Kıyas yoluyla hüküm elde etme konusunda mesafe kat eden nice insanın akıbet ve ahiret hayatı konusunda tefekkürünün az olması da mümkündür. [Tûsî, 1417, II, 673-674] Konuyla ilgili hadisler de âhâd rivayetlerdir ve bu rivayetlerin çoğu zayıftır. [Tûsî, 1417, II, 685-688, 710-713; Kahraman, 2005, s.226]

Yine kıyasa delil olarak bu ayetleri göstermekteler: *“Ey iman edenler, sizler ihramda iken av hayvanını öldürmeyin. İçinizden kim onu kasten öldürürse Kabe’ye varacak bir kurbanlık olmak üzere öldürdüğü hayvanın dengi/misli bir ceza vardır ki, buna aranızdan adalet sahibi iki kişi hükmeder”,* [Mâide, 5/95] *“Nikâhtan sonra henüz dokunmadan veya onlar için belli bir mehir tayin etmeden kadınları boşarsanız bunda size mehir zorunluluğu yoktur. Bu durumda onlara mut’a (hediye cinsinden bir şeyler) verin. Zengin olan durumuna (kaderince) göre, fakir de durumuna (kaderince) göre vermelidir”.* [Bakara, 2/236] Kıyası kabul edenler bu ayetlerde geçen *misil* ve *kader* kelimelerinin gereğini tespit etmenin yolu galib-i zandır, diyorlar.

Tûsî’ye göre bu ayetlerle zanla amelin caiz olduğuna istidlalde bulunuyorlarsa bu doğrudur. Eğer bu ayetlerden hareketle zanla amelin vacip olduğunu söylüyorlarsa bu doğru değildir. Çünkü galib-i zanla sabit olan bir şeye başka bir şeyin hamli doğru olamaz. Bu, kıyas sayılır. Kıyasın kendisi kendisine nasıl delil olarak gösterilebilir? [Tûsî, 1417, II, 675-676]

Yine kıyasa delil olarak sahabenin kıyasla amel etmesini ve bu hususta ittifaklarının olduğunu söylemişlerdir. Mesela, onlar *haram* (Bu kocanın hanımına sen bana haramsın demesidir) meselesinde ihtilaf etmişlerdir. (İhtilafa konu olan diğer meseleler için. [Tûsî, 1417, II, 676]) Bu konuda birçok söz söylemişler ve bu sözlerin tamamı kıyasa dayanmaktadır. Bu konuda sahabenin görüşlerini şöyle sıralayabiliriz:

1.Haram meselesindeki hüküm üç talaktaki hükmün aynısıdır.

2.Bu yemindir, kefaret gerektirir.

3.Bu zihâr gibidir.

4.Bu bir talak sayılır.

5.Bu durumun bir hükmü yoktur, çünkü bu Allah’ın helal ettiğini haram kılmaktır.

Bu görüşlerin hepsi kıyas ve ictihâdla sabit olmuştur. [Tûsî, 1417, II, 676-677]

Tûsî kıyası kabul edenlerin bu yaklaşımını onaylamamakta ve bu konuda sahabeden bunun üç talaka, zihâra ya da yemine kıyas edilmesindeki illetinin rivayet edilmediğini söylemektedir. [Tûsî, 1417, II, 680-681] Sahabenin bu hükümleri istidlal şekli onlardan naklolunmamıştır. [Tûsî, 1417, II, 684]

Tûsî *haram* meselesinin (erkeğin hanımına sen bana haramsın demesinin) talaktan kinaye olabileceğini ve illet aramadan talakla alakalı ahkâmın burada da geçerli olduğunu söylemiştir. Yani Tûsî’ye göre sahabeden *haram* konusuna talakla alakalı ahkâmı uygulayanlar bu konunun talak isminin şümulüne ait olabileceğini düşünmüşler. Bu yemindir diyenler ise bunu Kur’an ayetine dayandırmaktalar. O da şu ayettir: *“Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun?”*, *“Allah size yeminlerinizi kefaretle geri almanızı meşru kılmıştır.”* [Tahrim, 66/1-2] Hz. Peygamber kendine Hz. Mâriyye’yi (öl. 637/658) başka bir rivayette de bal yemeyi haram kılmıştı. Bunun üzerine Allah (c.c.) Tahrîm suresinin ikinci ayetini nazil etti ve bu durumu yemin olarak ifade etti. Yani bu durum yemin lafzının şümulüne aittir. [Tûsî, 1417, II, 682-683] Zihâr konusunda da bunun aynısı söylenebilir. Bu hükümlerin zahire ve naslara bağlanması mümkündür. [Tûsî, 1417, II, 683-684]

3.Tûsî’nin Kıyasla İlgili Rivayetleri Değerlendirmesi

Tûsî eserinde sahabenin kıyası ve re’yi kınadıklarına dair rivayetlerini nakletmiş ve sahabe kıyas yapmıştır diyenlere bu rivayetlerle cevap vermiştir. Mesela Hz. Ali’nin (öl. 40/661) şöyle dediği rivayet edilir: *“Eğer din kıyasla olsaydı, mestin üstünü değil de altını mesh etmek daha uygun olurdu.”* [Ebû Davud, 63] (Ebu Davud’da bu hadis *din kıyasla olsaydı* şeklinde değil, *din re‘yle olsaydı* şeklinde geçmektedir) Hz. Ebû Bekr’in (öl. 13/634) de şöyle dediği rivayet edilir: *“Allah’ın Kitabı hakkında kendi görüşüme dayanarak bir şey söylesem hangi sema beni gölgelendirir, hangi yer beni taşır.”* [İbn Ebî Şeybe, 1409, VI,

136] Hz. Ömer'in (öl. 23/644) de şöyle dediği naklolunur: *"Re'y ashabından uzak durun. Onlar sünnetin düşmanlarıdır. Hadisleri ezberlemek onları yordu. Kendi re'yleriyle hüküm verdiler. Kendileri saptı, insanları da saptırdılar."* [Dârakutnî, 1966, VI, 146] Yine Abdullah b. Mesud'dan (öl. 32/652-653) şöyle naklolunur: *"Kârîleriniz ve salihleriniz vefat etti. İnsanlar cahil önderlere yöneldiler. Onlar da kendi re'yleriyle kıyasta bulunmaktalar."* (Bazı lafız farklılıkları ile bkz. [Taberânî, 1983, IX, 105]) Tûsî sahabeden ve tabiinden buna benzer rivayetleri eserinde nakletmiş kıyasın ve re'yin kullanılmasına şiddetle karşı çıkmıştır. [Tûsî, 1417, II, 688-690] Ayrıca bu rivayetlerin tevil ihtimalini ortadan kaldıracak kadar açık olduğunu da belirtmiştir. [Tûsî, 1417, II, 690-692] Sahabeden ve müctehidlerden *re'y* kelimesini olumlu anlamda kullananların olduğu şeklindeki itirazı Tûsî bunlar re'yi mezhep ya da görüş anlamında kullanmışlar ve kıyasın dışında dayandıkları bir delil olmuştur, diyerek cevaplamıştır. [Tûsî, 1417, II, 692-694]

Tûsî kıyasa delil olarak gösterilen Hz. Peygamber'in kıyas yapmasıyla alakalı rivayetleri haber-i vâhid oldukları için istidlale uygun görmemektedir. Bu rivayetler şunlardır:

Has'am'lı bir adam Hz. Peygamber'e gelip şöyle dedi: Benim babam ileri bir yaşta olduğu için hayvan sırtında yolculuk edecek durumda değil. Hac ibadeti de ona farz. Onun yerine ben hac etsem olur mu? Hz. Peygamber: Sen onun en büyük evladı mısın? diye sordu. O: Evet, cevabını verdi. Bu defa Hz. Peygamber: Ne dersin, babanın bir borcu olsaydı ve sen onu ödeseydin, onun borcu ödenmiş olur muydu? diye sordu. Adam: Evet, cevabını verince Hz. Peygamber: O halde onun yerine hac edebilirsin, buyurdu. [Nesâî, 11; İbn Mâce, 10]

Hz. Ömer anlatıyor: Bir gün Hz. Peygamber'e gidip: Ya Rasûlallah! Bugün büyük bir hata işledim. Oruçlu olduğum halde karımı öptüm, dedim. Hz. Peygamber: Söyle bakalım, oruçlu olduğun halde ağzını su ile çalkalasaydın ne olurdu? diye sordu. Ben: Bunun zararı olmaz, dedim. Bunun üzerine Rasûlullah şöyle buyurdu: O halde bu üzüntü niye? [Ahmed b. Hanbel, I, 285, 439]

Ebû Hureyre'den rivayete göre bir kişi Hz. Peygamber'e gelerek: Ya Rasûlallah! Benim siyah çocuğum oldu (karımdan şüpheleniyorum), dedi. Hz. Peygamber de: Senin develerin var mı? diye sordu. Bedevî: Evet var, dedi.

-O develerin renkleri nasıldır? diye sordu:

-Kızıldır, diye cevap verdi.

-Bunların içinde beyazı siyaha çalar boz deve var mıdır? dedi.

-Evet vardır, diye cevap verdi. Hz. Peygamber:

-O boz renk nereden oldu? diye sordu. Bedevî:

-Soyunun bir damarına çekmiş olsa gerek, dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber:

-Oğlun da eski bir soy köküne çekmiş olabilir, buyurdu. [Buhârî, 26]

Tûsî'ye göre bu rivayetlerle bir aslın sabit olması mümkün değildir. Hz. Peygamber bu rivayetlerde iki farklı duruma bir hükmü vermiş, ama bunun sebebini ya da illetini açıklamamıştır. Bu nassın zahiriyle ya da kıyasla sabittir, diye bir beyan yoktur. Şayet durum her ikisine de muhtemel ise o zaman bir delil olmadan kesin hüküm vermemiz doğru değildir. Ayrıca birinci rivayetteki deyn/borç kelimesi mal için kullanıldığı gibi hac için de kullanılabilir. [Tûsî, 1417, II, 717-718]

Zâhirîler ve Bağdat Mu'tezilesi kıyasa karşı çıkıyor ve nasların zahirleri yeterlidir, dolayısıyla ta'lîle ve kıyasa ihtiyaç yoktur, diyorlar. Zâhirîler nasların zâhirine bağlanılması gerektiğini, naslarda emredilen şeylerin vacip, yasaklananların haram ve bunun dışındakilerin mubah olduğunu, dolayısıyla naslarda hükmü açıklanmamış hiçbir şey kalmadığını öne sürmekteler. Şîa ise anlama ve açıklama işinin Hz. Peygamber'den sonra sadece masum imam tarafından yerine getirilebileceğini söylemektedir. Buna karşılık şeriatların gönderiliş amacının kulların yararı olduğunu savunan, bu yararın da akılla kavranabilir olmasından hareketle de ta'lîle imkân tanıyan Ehl-i sünnet ve onlarla aynı görüşü paylaşan özellikle Basra Mu'tezile'sinin temsil ettiği, çoğunluk tarafından

benimsenen ikinci eğilime göre ise nasların yeterliliği ancak istinbât yoluyla mümkündür. Bu sebeple nasların ta‘lîl edilmesi gereklidir. [Apaydın, XXV, 536]

Tûsî'nin metodunu sistemleştiren Allâme Hillî (öl. 675/1277) mansûs illetle ta'lîli kabul etmektedir. Yani illeti nass ile sabit olan hükümlerde mahiyet olarak kıyasa benzer bir yöntemi onaylamaktadır. Buna göre hükmün illeti nasla sabitse bu özel hüküm genele dönüşebilir ve bu illetin bulunduğu hüküm özel durumlar için geçerli olabilir. Fakat ona göre bu ilhak işlemi kıyas yoluyla değil, umum yoluyla gerçekleşmektedir. Buna göre "şarap sarhoş edici olduğu için haramdır" sözü ile "bütün sarhoş ediciler haramdır" sözü aynı anlamdadır. [Allâme Hillî, 1986, s.218; Apaydın, XXV, 532; Kahraman, 2005, s.226-227] Ya da "illeti bildirmek, hükmü de bildirmektir" prensibinden hareketle lafzî beyan (zâhir) çeşitleri içinde değerlendirilmiştir. [Karaman, 1993, s.342]

Nasta sözü edilen durum için getirilen hükmün onda sözü edilmeyen başka bir durum için daha evlâ olması sebebiyle aynı hükmün söylenmeyen durum için de geçerli sayılması demek olan fehve'l-hitâb (mefhûmu'l-muvâfaka, delâletu'n-nass) İbn Hazm (öl. 456/1064) dışında ciddi bir itirazla karşılaşmamıştır. Kıyasa karşı olmalarına rağmen Nazzâm, Şîa [Allâme Hillî, 1986, s.217] ve Zâhirîler'den bir kısmı bu ilhak işlemini kabul etmişler, bunun kıyas değil, mefhum olduğunu, yani bu ilhak işleminin dilin gereği olduğunu öne sürmüşlerdir. [Apaydın, XXV, 532]

4.Sonuç

Tûsî, kıyasın dini bir delil olarak kabul edilmemesi gerektiğini savunur. Kıyası zan ifade etmesi ve çelişkilere yol açma riski taşıması nedeniyle kabul etmez. Şer‘î hükümlerin yalnızca mutlak ve kesin naklî delillere dayanması gerektiği görüşündedir. Bu görüş, Ca‘ferî mezhebinin genel yaklaşımını yansıtmaktadır. Ca‘ferî mezhebi, başlangıçta kıyasa karşı çıkmış, ancak zamanla, özellikle Muhakkık el-Hillî ve öğrencisi İbnü'l-Mutahhar el-Hillî ile diğer mezheplere benzer bir ictihad anlayışına yakınlaşmıştır.

Tûsî, kıyasın geçerli olabileceğine dair gösterilen rivayetlerin zayıf olduğunu belirtmiştir. Kıyasın dayandığı deliller genellikle âhad rivayetler olup, kıyasla ilgili bu delillerle kesin bir hükme varılması mümkün değildir. Bu nedenle, kıyasın İslam hukukunda bir delil olarak kabul edilmesi için daha sağlam ve açık delillere ihtiyaç vardır.

Tûsî, sahabenin kıyas kullanımı konusunda farklı görüşler ifade ettiğini, ancak bu görüşlerin genellikle açıklayıcı bir illet sunmadığını ifade eder. Bu nedenle, sahabenin kıyasla ilgili uygulamaları da kıyasın geçerli bir delil olduğuna işaret etmemektedir.

Tûsî, kıyas yerine aklî istidlali tercih eder. Ca‘ferî fıkhında, aklın kullanılması gerektiği vurgulanarak, şer‘î delillerin anlaşılması ve yorumlanmasında aklın ve istinbâtın önemi ifade edilmiştir.

Tûsî'nin kıyasla ilgili düşünceleri, İslam hukukunun ve fıkhın gelişiminde önemli bir yer tutar. Kıyasın geçerli bir delil olarak kabul edilmemesi gerektiği yönündeki görüş, İmâmiyye mezhebinin fıkhî yaklaşımını şekillendirmiştir. Tûsî'nin kıyasın geçersizliğine dair sunduğu argümanlar, kıyasın İslam hukukunda nasıl kullanılabileceğine dair daha derinlemesine düşünmeyi gerektirmektedir. Bu, aynı zamanda İslam hukukunun akıl ve nakil arasındaki dengeyi nasıl kurduğuna dair önemli bir tartışmadır.

KAYNAKÇA

1. Allâme Hillî, Ebû Mansûr Cemâluddîn el-Hasan b. Yusuf (1986). *Mebâdiü'l-vusûl ilâ 'ilmi'l-usûl* (Ed by A. M. A. el-Bakkâl). Beyrut: Dâru'l-Edvâi.
2. Apaydın, Y. (n.d.). Kıyas. *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 25, 529–539.
3. Dârakutnî, Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer (1966). *es-Sünen* (A. H. Yemânî, Ed., Vols. I–IV). Beyrut: Dâru'l-Ma‘rife.

4. Hakyemez, C. (2008). Şiî İmâmiyye fıkhının teşekkül süreci ve imamet. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(13), 7–36.
5. İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed (1409). *el-Musannef fi'l-ahâdisi ve'l-âsâr* (K. Y. el-Hût, Ed., Vols. I–VII). Riyad: Mektebetü'r-Rüşd.
6. Kahraman, A. (2005). Sünnî-Şiî usül polemiği (Tûsî örneği). *Marife*, 5(3), 213–232.
7. Karaman, H. (1993). Şiada fıkıh usulü ve şer'î deliller. In *Şiilik Sempozyumu*. İstanbul: İlmî Neşriyat, pp. 319–355.
8. Murtazâ, Ebü'l-Kasım Ali b. Hüseyin eş-Şerif (1984). *ez-Zerî'a ilâ usîli'ş-şerî'a* (E. Gorcî, Ed., Vols. I–II). Tahran: Danişgah-ı Tahran.
9. Müfîd, Muhammed b. Muhammed b. Nu'mân (1993). *et-Tezkira bi usûli'l-fikh* (M. Necef, Ed., Vol. IX). In *Silsiletü Müellâfati'ş-Şeyh el-Müfîd*. Beyrut: Dâru'l-Müfîd, pp. I–IVX
10. Taberânî, Ebü'l-Kasım Süleyman b. Ahmed (1983). *el-Mu'cemu'l-Kebîr* (H. A. es-Selefî, Ed., Vols. I–XX). Musul.
11. Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan (1417). *el-'Udde fî usûli'l-fikh* (M. R. el-Ensârî, Ed., Vols. I–II). Kum: Sitâre.
12. Ebû Davud, *Sünen-i Ebû Davud*, Taharet Kitabı (*Kitâbü't-Tahâre*), Hadis No: 63.
13. Nesâî, *Sünen-i Nesâî*, Hac Menâsiki Kitabı (*Kitâbü Menâsiki'l-Hac*), Hadis No: 11.
14. İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce*, Hac Menâsiki Kitabı (*Kitâbü'l-Menâsik*), Hadis No: 10.
15. Ahmed b. Hanbel, *Müsned-i Ahmed b. Hanbel*, Cilt 1, s. 285, 439.
16. Buhârî, *Sahih-i Buhârî*, Talâk Kitabı (*Kitâbü't-Talâk*), Hadis No: 26.

REFERENCES

1. Allama al-Hilli, Abu Mansur Jamal al-Din al-Hasan ibn Yusuf (1986). *Mabadi' al-Wusul ila 'Ilm al-Usul* (Edited by A. M. A. al-Bakkal). Beirut: Dar al-Adwa. (In Arabic)
2. Apaydin, Y. (n.d.). Qiyas. *Diyanet Encyclopedia of Islam (DEI)*, 25, 529–539. (In Turkish)
3. al-Daraqutni, Abu al-Hasan Ali ibn Umar (1966). *al-Sunan* (Edited by A. H. al-Yamani, Vols. I–IV). Beirut: Dar al-Ma'rifa. (In Arabic)
4. Hakyemez, C. (2008). The formative process of Shi'i Imami jurisprudence and imamate. *Hitit University Journal of Theology Faculty*, 7(13), 7–36. (In Turkish)
5. Ibn Abi Shayba, Abu Bakr Abdullah ibn Muhammad (1409). *al-Musannaf fi'l-Ahadith wa'l-Athar* (Edited by K. Y. al-Hut, Vols. I–VII). Riyadh: Maktabat al-Rushd. (In Arabic)
6. Kahraman, A. (2005). Sunni-Shi'i polemics in legal theory (The case of al-Tusi). *Marife*, 5(3), 213–232. (In Turkish)
7. Karaman, H. (1993). The principles of jurisprudence and legal evidence in Shi'ism. In *Shi'ism Symposium* (pp. 319–355). Istanbul: Ilmi Nesriyat. (In Turkish)
8. al-Murtada, Abu al-Qasim Ali ibn Husayn al-Sharif (1984). *al-Dhari'a ila Usul al-Shari'a* (Edited by A. Gorji, Vols. I–II). Tehran: University of Tehran. (In Arabic)
9. al-Mufid, Muhammad ibn Muhammad ibn Nu'man (1993). *al-Tadhkira bi Usul al-Fiqh* (Edited by M. Najaf, Vol. IX). In *Silsilat Mu'allafat al-Shaykh al-Mufid* (pp. I–IVX). Beirut: Dar al-Mufid. (In Arabic)
10. al-Tabarani, Abu al-Qasim Sulayman ibn Ahmad (1983). *al-Mu'jam al-Kabir* (Edited by H. A. al-Salafi, Vols. I–XX). Mosul. (In Arabic)
11. al-Tusi, Abu Ja'far Muhammad ibn Hasan (1417). *al-'Idda fi Usul al-Fiqh* (Edited by M. R. al-Ansari, Vols. I–II). Qom: Sitara. (In Arabic)
12. Abu Dawood, *Sunan Abu Dawood*, Book of Purification (*Kitab al-Taharah*), Hadith No. 63.

13. Al-Nasa'i, *Sunan al-Nasa'i*, Book of Hajj Rituals (*Kitab Manaasik al-Hajj*), Hadith No. 11.
14. Ibn Majah, *Sunan Ibn Majah*, Book of Hajj Rituals (*Kitab al-Manasik*), Hadith No. 10.
15. Ahmad ibn Hanbal, *Musnad Ahmad ibn Hanbal*, Vol. 1, pp. 285, 439.
16. Al-Bukhari, *Sahih al-Bukhari*, Book of Divorce (*Kitab al-Talaq*), Hadith No. 26.
.